

vizsgálандó területekre is jobban fény derülhet. Ily módon a Soproni Szemle középkori témájú cikkei nemcsak az egyes számok olvasóinak érdeklődésére számíthatnak, de a régóta esedékes város- illetve megyetörténeti monográfia kötetéhez is biztosabb alapokat rakhatnak le.

2005. LIX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / 336Emlékezés a Soproni Szemle újraindításának 50. évfordulójára (1955–2005) / 374Dominkovits Péter: Sopron vármegye történeti kutatása Szemlében

374Dominkovits Péter: Sopron vármegye történeti kutatása Szemlében

Több, a Soproni Szemle (=SSz.) újraindításának a félévszázados évfordulója alkalmából elhangzott ünnepi előadás idézte az első, 1937. évfolyam nyitó számába írt, a múlt, jelen, jövő feladatait megcélzó szerkesztőségi beköszöntő egyes részeit. Még a többszöri citálást sem tarthatjuk feleslegesnek, hisz ezek a sorok szándéknyilatkozatként határozták meg, jelölték ki a frissen alapított folyóirat szakmai irányait. Itt nem csak a folyóirat által megcélzott tradicionális és új tudományterületek kerülnek felsorolásra, hanem a szakmai vizsgálatok földrajzi, törvényhatóságokban megjelenő terepuma is megfogalmazódik: „*Sopron és Sopron vármegye múltjának minden gazdagságát, jelenének problémáit, jövőjének lehetőségeit, a város és a megye történetét, művészetét, kultúráját, szociográfiáját, nyelvi és néprajzi sajátosságait akarjuk ezeken a lapokon egybegyűjteni*”.¹⁹⁶⁽¹⁹⁶⁾ Azaz: a Heimler Károly vezette Szerkesztőség az induló szám beköszöntőjében a két törvényhatóság, Sopron thj. város és Sopron vármegye kutatását szerves egységben képzelte el, és ennek a megvalósítását tűzte ki.

Az alábbiakban a 16–18. századra koncentrálna a SSz-ben megjelenő vármegye kutatás egy-két tendenciájára és eredményére hívom fel a figyelmet. Tudom, ez a kis áttekintés cseppet sem a teljesség igényével készült, inkább csak egyfajta szemeztetés. Ugyanakkor már itt, minden részletezés és adatolás előtt szeretném egy – a mai közigazgatási struktúrában gondolkodónak talán furcsa – jelenségre felhívni a figyelmet, amely az egykori két törvényhatóság együttes vizsgálatának a tárgyidőszakbeli szükségességét szinte evidenciaként hozza. 1848 előtt Sopron szabad királyi város státusa okán is tagja volt a magyar rendi államnak, ami olyan, cseppet sem formális alkalmakkor is tetten érhető, mint a város követeinek rendszeres megjelenése a vármegye közgyűlésein. A két törvényhatóság közös ügyei (adókvetés, katonaillesítés stb.) egyeztetésének a fontosságát Sopron vármegye birtokszerkezetének egy specialitása még inkább kiemelte. Sopron szabad királyi város ugyanis nem csak szabad királyi városi státusa révén (ahogy később Kismarton és Ruszt) képviseltette magát a megyegyűléseken, hanem a vármegye egyik legnagyobb birtokosaként is. Sopron városa a korai újkorra, az egy tömbben, a Fertő mentén fekvő nyolc jobbágyfalva révén, a vármegye egyik legjelentősebb birtokosává vált. Sajnos Sopronról mint földbirtokosról, illetve a környező egyházi és világi nagybirtoktól különböző birtokkormányzatáról, a városuralom működtetéséről és gazdasági jelentőségéről nemcsak e folyóiratban nem olvashatunk önálló feldolgozást. E gazdag forrásadottságú, összetett témára a 16–18. századból máig mindössze egy, *Tirnitz József* által elkészített, konferencia kötetben ³⁷⁵megjelent, alapvető tanulmány áll a kutatók rendelkezésére.¹⁹⁷⁽¹⁹⁷⁾ Amennyiben az előző összefüggésrendszer – az egykori szabad királyi város jogi státusa és birtokosi pozíciói – mellett a vizsgálati kört kiszélesítem, és a vármegye illetve a város közötti kapcsolódási pontokat Sopron funkciórendszere oldaláról tekintem, úgy a város gazdasági, oktatási, egyházigazgatási stb. szerepkörei, illetve az ezekből adódó kapcsolatrendszerek, továbbá mindezek infrastruktúrája, és az ezek mögött meghúzódó személyi hálózatok a két egykori törvényhatóság összetett, máig is kevésbé ismert „szimbiózisát” rajzolják fel.

A szerkesztői beköszöntő célkitűzése, a város és a vármegye történetének, mint közös feladatnak a kutatása, feldolgozása az 1937–1944 közötti, Heimler Károly nevével fémjelzett szakaszban magas szinten megvalósult. Vitathatatlan – és ez a későbbi periódusokra is igaz – a kutatási eredmények nem önmagukban objektiválódnak, hanem egyes kutatók egyéni teljesítményéhez fűződnek. Az 1944 előtti Sopron vármegye-kutatásból egyértelműen ki kell emelni *Soós Imre* tevékenységét. Ez mind adataiban, eredményeiben, mind módszertani észrevételeinek tekintetében a mai napig alapvető információkat és fontos szempontokat nyújt a jelenkori település- és megyekutatók számára. Ezért is indokolt, hogy személyéről, munkásságáról részletesebben szóljak.

Soós Imre (1910–1987) rábakecöli kisbirtokos családban született, 1922-től a csornai premontrei prépostság szombathelyi főgimnáziumában tanult, majd az 1929-es érettségit követően a Pannonhalmi Főapátság segédkönyvtárosa lett. Sopron Vármegye Levéltárába történő elhelyezkedését a vármegyetörténet megírásának szándéka is inspirálhatta. 1934. június 1-jétől 1940 végéig levéltári díjnokként tevékenykedett. E munkavégzés időszakában, 1935–1936 során, elvégezte a pécsi Erzsébet Tudományegyetemet. A doktori cím 1941-es megszerzését követően, még az év december 31-től, Heves vármegye főlevéltárosává nevezték ki, ahol az 1939-ben kinevezett, majd tragikus körülmények között elhunyt Nagymihályi István hivatali helyére került. Pár évvel később immáron az észak-magyarországi törvényhatóság levéltár vezetői tiszteből írta meg ezen archivum történetét.¹⁹⁸⁽¹⁹⁸⁾ Bár Soós szakmai pályája már Heves megyében teljesedett ki, de rövid soproni levéltárossága alatt is a Mohács utáni megyekutatás máig meghatározó személyévé vált. A mai nézőpontból Soós a megyekutatás terén a frissen indult folyóiratnak viszonylag rövid időszak alatt meghatározó szerzőjévé vált. 1937-től 1939-ig folyamatosan, különféle műfajú szakpublikációkat közölt: módszertani-, illetve adatfeltáró, elemző tanulmányt és recenziót. (A következő esztendőben már kötetei jelentek meg!) Szakmunkáit a kiterjedt forráskutatás jellemezte, Soproni Vármegye Levéltárán kívül Vas Vármegye Levéltárában, és a Magyar Országos Levéltárban is folyamatosan kutatott. A forrásfeltárás oldaláról nézve munkáinak speciális értéket ad az, hogy ő még kutathatott az 1944 decemberi bombázás során a Soproni **376**Bíróság épületében megsemmisült Úrbéri Törvényszék irataiban.¹⁹⁹⁽¹⁹⁹⁾ Publikációiban egyaránt koncentrált a megye egészére – ami nála az 1922 utáni csonka vármegyét jelentette –, és az egyes településekre. Különös szeretettel tanulmányozta a szűkebb pátria, a Rábaköz település- és társadalomtörténetét. 1937-ben a család- és települési birtoklástörténet oldaláról vizsgálta és adatolta Sopron vármegye 16–17. századi birtokos társadalmát. 1939-ben külön módszertani tanulmányban mutatott rá a falutörténet-írás több fontos vizsgálati kérdésére, illetve ahhoz forráscsoportokat mutatott be. A falukutatás országos módszertani irodalmába (pl. *Mályusz Elemér*, *Váczy Péter* tanulmányai) illeszkedő publikációjában kiemelte a parasztcsaládok kutatásának fontosságát, illetve a falu egészének vizsgálatakor felhívta a figyelmet a népösszeírások, földkönyvek, telekkönyvek feldolgozásának szükségességére. Parasztcsalád-kutatásra vonatkozó megállapításai országosan is kiemelést érdemelnek, hisz ez időszakban látott napvilágot az első parasztcsalád genealógiáját vizsgáló szakpublikáció is.²⁰⁰⁽²⁰⁰⁾ Soós módszertani írása cseppet sem állt egyedül. Az 1938–1939-es évfolyamokban, az előző írással párhuzamosan, de más nézőponttal, eltérő hangsúlyokkal napvilágot látott *Maár Károly* és *Mollay Károly* Sopron város és vármegye helytörténetírásáról, és mindebben a történeti nyelvészet szerepéről készített módszertani írása.²⁰¹⁽²⁰¹⁾ E kétszerzős módszertani publikáció ismét hangsúlyosan mutat a városkutatás és a vármegyekutatás érintkezési pontjaira. Ha ebből a nézőpontból tekintünk az első periódus szerzői körére, úgy szimbolikusan is tarthatjuk *Házi Jenő* Sopron város főlevéltárosa azon 1938-as publikációját, amely az első szombathelyi püspököt adó felsőszopori Szily család történetéhez közölt adatokat, forrásokat. Az egyháztörténet sajnos soha nem tartozott a folyóirat erősségei közé. A kevés e tárgykörű publikációból ebben a periódusban jelent meg a jeles premontrei tudóstanárnál *Horváth Tibor Antal* tollából a horpácsi prépostság történetéről szóló tanulmánya (1941).

Az újraindítás beköszöntője – az önálló Sopron vármegye megszüntetése után, a konkrét közigazgatási, politikai szituációt tekintve is érthetően – már e kettősséggel nem foglalkozott.²⁰²⁽²⁰²⁾ Ugyanakkor a *Csatkai Endre* nevével és főszerkesztésével fémjelzett folyóirat nem csak az évfolyam számozásában vállalta fel a kontinuitást. Folyamatosságot mutatott a szerkesztési elvek azon részében is, hogy a SSz. nem csak a város, hanem az egykori vármegye történeti vizsgálatát is folytatja. Minden bizonygatásnál jobban illusztrálja ezt a helyzetet az a tény, hogy már az újraindítás első évfolyamában egy olyan, máig is alapvető – a forráspublikáció módszertanát tekintve szakszerűségében, alaposságában a vezető országos szaklapokba illő – forrásközlés látott napvilágot, mint *Takáts Endre* jobbágyfolyamodvány közzélése. Az 1950–1957 között a Soproni Állami Levéltár igazgatójaként tevékenykedett Takáts,²⁰³⁽²⁰³⁾ e forrásközlésében ³⁷⁷1729–1766 közötti, a Sopron vármegye archivumából, illetve a rend erőszakos feloszlatása után ezen intézmény őrzetébe került Csornai Premontrei Prépostság Magánlevéltárából származó jobbágyleveleket tett közzé. Bár a Mária Terézia-féle úrbérrendezés időszaka a folyóirat frekvenciátalibb kutatási irányaként jelenik meg (pl. *Mikó Sándor* tanulmánya, *Horváth László*, *Csiszár Attila* úrbéri kilenc pont közzélései), mind a témakör helyi, központi és különböző típusú uradalmi forrásokon nyugvó, a teljes vármegyére kiterjedő feldolgozása még a jövő feladata, ahogy a tárgyidőszakban keletkezett paraszti folyamodványok összegyűjtése és közzététele is.²⁰⁴⁽²⁰⁴⁾

Csatkai Endre főszerkesztői időszaka alatt folyamatosan találkozhatunk kora új-kori, vármegyei vonatkozású publikációkkal, döntően adat és forrásközlésekkel. A szerzők köréből itt két személyt emelnék ki. Kifejezetten az előbbi irány jellemezte a nagy erudíciójú, forrásismeretű *Hetyéssy István* tevékenységét, aki 1960-tól 1971-ig tizenegy, döntően 17. századi forrás- és adatközlést publikált a folyóirat hasábjain. A szerző ugyanezen idő alatt párhuzamosan a vasi helytörténeti kutatásnak is hasonlóképpen elkötelezett művelője volt.²⁰⁵⁽²⁰⁵⁾ Bár e munkák sok értékes elszórt információt nyújtanak a század Sopron vármegyei had- és társadalomtörténetéhez, de még inkább felhívják a figyelmet egy szakmai háttér, a megyemongráfia hiányára. A szerző forráspublikációi sorából külön is ki kell emelni a Vitnyédy (Vittnyédy/Wittnyédy) Istvánnal kapcsolatosakat, és jelezni kell: ő és *Jenei Ferenc* gyűjtései révén az országosan is jelentős Vitnyédy-kutatásnak e folyóirat is fontos közzelési helye volt. Országos kutatások lokalitásra vonatkozó eredményei is megjelentek a SSz-ben. Ezt a szerkesztői és a vizsgált időszakot tekintve legjobban talán *Füves Ödön* itt megjelent munkái képviselhetik. Ő 1962–1973 között négy közleményben vizsgálta a soproni és Sopron vármegyei görögök 18. századi történetét, 1964-ben a Helytartótanács Sopron vármegyére vonatkozó görög összeírásának eredményeit publikálta. Szinte természetesnek mondható, hogy a folyóiratban gyakran, többnyire más tématerületekről publikáló szerzők is közöltek a vizsgált problematikára vonatkozó munkákat. Így az 1963-tól többnyire a 18–19. századi kultúrtörténeti írásokat közlő *Fried István* az 1620-as lakompaki csatáról jelentetett meg alapvető munkát, míg az egykorú, 16–17. századi Sopron városát kutató *Kovács József László* elsősorban a város és a vármegye érintkezési pontjaival kapcsolatban hozott újabb fontos adatokat (pl. 1969-ben Esterházy Miklós 1620. évi, Sopron városhoz írott levele.).

Az újabb szerzők és adatok helyett engedtessek meg, hogy „hic et nunc” egy mind a Csatkai, mind a Mollay periódusra jellemző tendenciára hívjam fel a figyelmet. Ez pedig egy adott település (vagy település csoport) történetének a tanulmányok, forrásközlések folyamatos publikálása révén történő feltárása. Hangsúlyozni kell: az ilyen esetekben a szerzőt személyes szálak fűzik az adott településhez (így többen szülőfalujuk történetét vizsgálták), a település ³⁷⁸históriáját nem egy adott korszakban dolgozza fel, vagy nem egy jelenséget kutat több történeti periódusban, hanem a település históriájának a teljességét kívánja résztanulmányokkal feldolgozni. Ezt a tendenciát kitűnően példázza a klasszika-filológia – földrajz alapképzettségű, forrás-centrikus *Mikó Sándor* esete. Mikó (1921–1998) Nagylózson született, 1961-től 1995-ig különböző műfajú publikációk révén folyamatosan jelen volt a SSz-ben. (Pl. 1978: 1559. évi lócsi bordézsmajegyzék közzélése, 1992: Lósi Imre életútjának vázlat.) Bár tevékenysége Csatkai szerkesztősége idején kezdődött el, e szakmai munkája kiteljesedése Mollay

szerkesztősége idején következett be. Munkásságának középpontjában a Viczay család egykori mezővárosa, (Nagy)Lózs története állt, amit a 13. századtól napjainkig kutatót. Szisztematikus településtörténeti vizsgálatait 1998-ban „falumonográfiában” összegezte.²⁰⁶⁽²⁰⁶⁾ Lózs mellett Mikó Sándor foglalkozott még a Nagyerdő egykori legnagyobb irtásfalva, a közeli Iván – ahol a szerző 1944-ben cséplőellenőr volt – 18. század végi történeti szociográfiájával is, miképpen az egyes települések történeti kutatásánál nagyobb földrajzi hatókörű vizsgálatokat is folytatott: 1972-ben a Mária Terézia-féle úrbérrendezés vármegyei történetét vizsgálta, 1992–1995 között pedig egy nagyszabású munkában az 1597. évi kapuvári urbáriumot publikálta. Esete cseppet sem egyedi, a SSz-ben 1972-től publikáló *Katona Imre*, művészettörténeti kutatásai mellett (pl. Eszterháza) elsősorban Csapod és környéke település- és társadalomtörténetére vonatkozóan számos jelentős esettanulmányt közölt, munkásságát a közelmúltban ő is egy Csapod monográfiában összegezte. Ugyanakkor hangsúlyozni kell: Mikó nagylózi, Katona csapodi kutatásainak e folyóirat csak az egyik, de nagyon fontos fóruma, ugyanis mindkét szerző országos szakfolyóiratokban is publikált.²⁰⁷⁽²⁰⁷⁾ Mikóhoz, Katonához hasonló kötődés is ösztönözte *Kiss Imre* nemesi Felsőpásztori község 16–19. századi történetéről készült, gazdag forrásanyagban alapuló tanulmányát (1973).

A fent jelzett tendencia legújabb folytatását 1999-től *Horváth László* Fertőszentmiklós és Szerdahely települések múltjára – döntően a 16–18. századra – vonatkozó, gazdag forrásbázison nyugvó, adat- és szempontgazdag közleményei és tanulmányai jelentik.²⁰⁸⁽²⁰⁸⁾ 2004. évi, az 1580-as évek kapuvári uradalmának gazdaságtörténetét bemutató tanulmánya – korábbi előzményektől nem mentesen – már egyértelműen egy más irányba, a folyóirat hasábjain teljességgel elhanyagolt uradalomtörténet irányába megy el.

A meglévő eredmények ellenére valójában az 1955-ös újraindítástól valójában csak fehér hollóként találkozhat az olvasó az egész vármegyére vonatkozó, illetve egy társadalmi, jogi jelenséget vizsgáló, a 16–18. század időszakát érintő tanulmánnyal. Bár az utóbbi esetében akár azt is mondhatnánk, mindez az országos szakfolyóiratokra tartozik, amelyek soproni esettanulmányként úgyszólván megjelentetik az ilyen publikációt, *Horváth József* 1999. évi, a 17–18. századi falusi végrendeleteket elemző tanulmánya megítélésem szerint egyértelműen azt példázza, hogy a nem egyes településekhez kötött társadalom- és jogtörténeti vizsgálatoknak igenis helye lenne e folyóiratban.

379 Ugyanakkor szomorú, hogy *Maksay Ferenc* 16. század közepi Sopron vármegyei birtokos társadalom vizsgálata e területen szinte egyedülálló.²⁰⁹⁽²⁰⁹⁾ (E sorok írója 1999-ben kísérelt meg valami hasonlót.) Maksay tanulmánya kapcsán bizton kijelenthető: a SSz-ben 1955-től ez a Mohács utáni megyekutatás máig is egyik legjelentősebb munkája. Hasonlóképpen ki kell emelni *Vanyó Tihamér Aladár* tudós bencés szerzetes tanár Sopron vármegye 1640–1690 közötti adó- és hadügyi, gazdasági viszonyait tárgyaló tanulmányát. Az 1976-ban három részben megjelent tanulmány egyik specialitása: az alapját képező forráskutatást a szerző még a 20. század első felében, a vármegye-történetírás keretében folytatta. Maksay, Vanyó esete – miként Soós Imre, vagy másoké (így *Koppány Tiboré*) is – arra hívja fel a figyelmet, hogy a szakmai munka jelentősége, minősége, időtálló volta alapvetően nincs összefüggésben az írásmű terjedelmével, a kézirat szerkesztés idején tett műfaji besorolásával, és az adott szerző publikációs tevékenységének e helyütt érzékelhető gyakoriságával.

Megyei történetírással kapcsolatos módszertani írások hosszú kihagyás után, az 1990-es évtizedben jelentek meg. Míg 1991-ben *Soós István* a Magyar Országos Levéltár Magyar Kamara Archivuma Urbaria et Conscriptioes gyűjteményes anyaga Sopron megyei vonatkozásait, 1998-ban *Turbuly Éva* a község-történetírók számára a helytörténeti szempontból is jól használható ún. feudális-kori (18–19. század) vármegyei összeírásokat ismertette.²¹⁰⁽²¹⁰⁾ A hasznosulásról csak hosszabb távban lehet majd fogalmat alkotni. Ugyanakkor a további forrásismertetések, módszertani tanulmányok szükségességét a

megyei község-történetírás zalai, veszprémi, somogyi összehasonlításban nézve sajnálatosan gyenge, egyetlen színvonala is aláhúzza.²¹¹⁽²¹¹⁾

Végül kitekintésként a megyetörténeti kutatásokkal kapcsolatban az interdisz-ciplinaritás fontosságát kell kiemelni. Koppány Tibornak Ládonyi Demeter mihályi kastélya kapcsán írott tanulmánya a művészettörténeti vonatkozásokon kívül egyaránt megkerülhetetlen a település- (Mihályi falu, majd közbirtokossági tulajdonlással működő kismezőváros), a birtoklástörténet szempontjából, miként a vármegye kora új-kori nemesi társadalmával kapcsolatban is fontos jelenségekre hívja fel a figyelmet.²¹²⁽²¹²⁾

Áttekintésemet abban a reményben zárom, hogy a jövőben az itt említett pozitív tendenciák továbbélése (településtörténeti tanulmányok, forrásközlések stb.) és az új történeti kutatások helyi vetületei (pl. társadalomtörténeti esettanulmányok, uradalomtörténetek, prozopográfiai stb.) egyaránt olvashatóak lesznek a folyóirat hasábjain.

2005. LIX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / 336Emlékezés a Soproni Szemle újraindításának 50. évfordulójára (1955–2005) / 380Tóth Imre: Modernkor-történet a Soproni Szemlében

380Tóth Imre: Modernkor-történet a Soproni Szemlében

A Soproni Szemle a Soproni Városszépítő Egyesület, Sopron város és Sopron megye *helytörténeti* folyóirata. Jóllehet az alapítók – elsősorban a főszerkesztő Heimler Károly, aki nem is helytörténeti, hanem művelődéstörténeti folyóiratként aposztrofálta – a lap helytörténeti jellegét a legtagabban értelmezték, nem véletlen, hogy a benne közölt írások döntő hányada történeti, régészeti tárgyú. Az első számban Lauringer Ernő, Thirring Gusztáv, Csatkai Endre közölt ilyen jellegű írásokat. Őket követték Payr Sándor, Házy Jenő, Gombocz Endre és sokan – egyre többen – mások.

A növekvő olvasói érdeklődés és szerzői aktivitás miatt nyilvánvalóan egyre fontosabb kérdéssé vált a Szemle szerkesztési-közlési elveinek, szakmai célkitűzéseinek, *ars poeticájának* lefektetése és nyilvánosságra hozása. Mollay Károly és Maár Károly az 1938. 5-6. és az 1939. 1-2. számban²¹³⁽²¹³⁾ adott útmutatást a tudományos kutatás módszereiről, a helytörténet-írás és a folyóirat kapcsolatáról. Megállapításaik zömét elfogadhatónak, az általuk kijelölt szerkesztési elveket pedig hibátlannak és időszerűnek tartjuk mai is. Mollayék a 20. század első felében divatos ismeretelméleti szkepticizmust a helytörténet-írásra vonatkoztatva azt állapították meg, hogy a pozitivisták történetírás „adatimádatától a magyar helytörténetírás a mai napig sem tudott megszabadulni; sajátos vidéki művelődési és társadalmi viszonyaink következménye, hogy helytörténetírásunkon sem a genetikus, sem a szociológiai történeti irányok hatása nem igen látszik meg. Ma is még – nagyon csekély kivétellel – helytörténeti értekezéseink úgy íródnak, hogy szerzőjük kiválaszt egy érdekes tárgyat, egymás mellé illeszti az adatokat és azután elmondja a véletlenül fennmaradt adatok tartalmát.”²¹⁴⁽²¹⁴⁾ A történeti értelmezőmunka hangsúlyozásával Mollayék megpróbálták mesterségbeli tanácsokat adni a történetírás helyi művelőinek.²¹⁵⁽²¹⁵⁾ E mellett körvonalozták a Soproni Szemle indításának tulajdonképpeni célkitűzését is, amely – logikusan – nem volt más, mint megreformálni, megújítani, igazi diszciplínává tenni a soproni helytörténetírást. E feladat megvalósításában – eltérően a német mintától, (s a 19. századi Soproni próbálkozásoktól) ahol régészeti és történeti társaságok szolgáltattak keretet a kutatómunka számára – a főszerepet a folyóiratnak szánták. A Soproni Szemle szerkesztői tehát vállalt feladatuknak tartották a tudomány szervezését, a helytörténet művelőinek módszertani segítségét, szakmai támogatását. Ez rendkívül fontos és időszerű volt akkor, amikor a helytörténetírást még részben az irodalmias szemléletű cikkfaragás, kedvtelésből üzött bölcsekedés jelentette.